

УДК 81'373.2-13(497.584:477)::39

МІФОЛОГЕМА НА КАРТІ ХОРВАТІЇ: ДУБРОВНИК

Євген Пащенко

*Загребський університет,
кафедра української мови і літератури,
вул. маршала Тіто, 14, Загреб, Хорватія, 10002,
тел.: (+385 1) 4564 111, e-mail: unizginfo@unizg.hr*

Проблема етногенезу хорватів – одна з актуальних у науці. Контакти з Україною – канал історичних міграцій. Інформація з України розширює базу знань, важливих для реконструкції етногенезу та міфології хорватів у контексті зв'язків з Україною. Сучасна хорватська україністика прагне представити методи вивчення етногенезу, міфології в Україні, застосувати їх до хорватському матеріалу. Одним із прикладів є спроба реконструкції топоніма, культури Дубровника, виявити в ній сліди міфології слов'ян. Методи дослідження топонімії, що розробив професор К. Тищенко, становлять значний інтерес у дослідженні ономастики в Хорватії. Завдання науки – показати результати досліджень українського вченого і долучити їх до вивчення прадавніх зв'язків між Україною і Хорватією.

Ключові слова: етногенез, топоніми.

Проблема етногенезу хорватів – одна з провідних у хорватській науці – філології, історії, археології, етнології, а останнім часом – у генетиці. Зміст і походження етноніма *хорват* були предметом дискусій упродовж кількох століть, викликаючи увагу багатьох учених як у Хорватії, так і за кордоном, що характерно і для сучасного стану вивчення. Чимало літератури, що існує стосовно цієї теми, зводиться в загальних тенденціях до теорій, пов'язаних з міграційними процесами, що превалюють стосовно позицій автохтонності. Думки щодо витоків назви хорватів мають у цій літературі досить широку географію, в якій особливо виражена іранська теорія, що у своєму розвитку не позбавлена політичних мотивацій, викликаних напруженістю міжетнічних відносин на просторі південно-східної Європи. Останнім часом чимало уваги привертають спостереження генетиків стосовно поширення Y-гаплогруп, що вносить значні зміни, поглиблює уявлення про історичні процеси.

Хорватська україністика, головним осередком якої є кафедра української мови і літератури на філософському факультеті Загребського університету, зосереджується на зазначених проблемах, розглядаючи їх з української перспективи і пропонуючи сучасні методи української науки, зокрема, у дослідженні етногенезу, реконструкції топонімії, порівнянні етнологічного матеріалу тощо [12]. Останнє має свою певну традицію і аргументацію. У славістиці XIX століття утвердилася думка щодо пов'язаності слов'янських племен у їх поширенні на Балкани з простором українських Карпат, що було

засвоєно і наукою в Югославії наступного періоду соціалістичної доби. Заперечення слов'янських витоків хорватів висловлювали в еміграційних колах і були зумовлені, зокрема, й ідеологічним чинником – як опонування ідеології “слов'янського братерства”, що югославська ідеологія запозичила з російсько-радянської ідеології. Водночас актуалізували тему іранського походження, що ґрунтувалася на окремих елементах, які пов'язували з іраномовним простором. Хорватський іранізм відновлено з падінням соціалістичного режиму, коли відбувалося переосмислення ідеологічних догм попереднього періоду. Сучасна хорватська наука не сприймає заперечення слов'янського походження хорватів, намагається дати нові інтерпретації проблем етногенезу.

У зазначеному контексті хорватська україністика розробляє проблему українського напрямку як одного з важливих у висвітленні питання. Концепція, представлена у кількох монографіях, публікаціях, виступах на наукових конференціях, зводиться до положень, які заперечують окремі твердження про виняткові особливості хорватського етногенезу, відмежування генези хорватів від слов'ян, але і коригує попередні позиції щодо Карпат як головного витoku хорватів [1, с. 133–136]. Наголошено, що етногенез хорватів не відрізняється від головних закономірностей в інших народів: це тривалий і складний процес, регульований двома загальними механізмами, один, умовно говорячи, статичний, другий – динамічний. Під статикою передбачається сам простір, який проте умовно статичний, оскільки географічні контури Хорватії постійно змінювалися. Поняття динаміки пов'язане з міграційними процесами, що невинно відбувалися на цьому просторі. Завдання науки – висвітлити ці процеси, які перебували в різних взаємопереплетеннях.

Одним, але не єдиним, з напрямів історичного розвитку міграцій був і простір України. Вивчення цього каналу важливе, оскільки щодо хорватського етногенезу пов'язане з проблемою створення інформативної бази, яка збільшиться й українськими свідченнями. До останніх, окрім археологічної, етнологічної, історіографічної інформації, належить і ономастика, яка має видимі аналогії з хорватським матеріалом, зокрема, в топонімії слов'янського нашарування. Проте останнє викликає низку питань щодо походження, оскільки значною мірою зазнавала змін у процесах взаємовпливів культур різних часів і походжень. Методологічні засади у вивченні давніх слов'янських культур, зокрема духовного світу дохристиянського періоду, також мають своє значення як аналогія, типологія у реконструкції хорватської міфології.

Прикладом є проблема реконструкції культурного ландшафту Дубровника-Рагузи. На підставі проведеного аналізу зі залученням і українського матеріалу, запропоновано інтерпретацію цієї топонімічної пари як відображення складного і тривалого процесу слов'яно-неслов'янського симбіозу на хорватському, і ширше – югослов'янському просторі. Обидві назви інтерпретують як топоніми, що відповідають моделі, яку Р. Якобсон визначив як назву, що вказує на місце культу, незважаючи на зникнення культу. В основі топоніма Рагуза запропоновано бачити відображення культу, пов'язаного з космологічною міфологією скотарської культури, сліди якої досить виражені в інших топонімах різного етніч-

ного походження. Паралель становить назва сусіднього міста Епідаурус, зруйнованого внаслідок слов'янського вторгнення, яке відбувалося у вигляді організованої воєнної демократії. Згідно зі законами завойовників, вони руйнували культові місця своїх ворогів, здіймаючи на місці зруйнованих власні релігійні осередки. І Епідавр, і Рагуза могли нести в собі відгук культу обоженнювання священного вола, ім'я якого читається в обох топонімах, що виникли у процесі різних етнічних нашарувань тривалих міграційних хвиль. Топоніми Рагуза-Дубровник віддзеркалюють дві назви дослов'янського і слов'янського, етнічного походження. Приадриатичні міста були долучені до циркуляції культур *народів моря*, зокрема і до критської цивілізації, де особливо виражено і культ священного вола, що у відображеннях ритуальності простежується в топонімії різних традицій. На давню історичну трасу міграційних процесів, що спрямовувалися або проходили і через балканські землі, вказують результати сучасної генетики [14].

Найновіші з міграційних хвиль належать слов'янам, які переносили космогонічні уявлення з культом вола та інших божеств на балканський простір. Там вони нашаровувалися на культуру субстрату. Остання засвідчує побутування аналогічного культу, що відображено і в топонімії неслов'янського походження як згадані Епідаурус, Рагуза. Слов'янські культові назви спостерігаються в тому ж ареалі, що засвідчують топоніми з відгуком культових імен слов'ян, зокрема назви Волос, Велес, Мокош, Перун та інші [15].

Назва *Дубровник* пов'язується з культом священної Дубрави, що підтверджує низка архаїчних рудиментів у культурному ландшафті міста, у різних свідченнях аж до літератури бароко. Одним із підтверджень може бути драма «Дубравка» відомого дубровницького поета XVII століття Івана Гундулича, котрий вочевидь використав космогонічний міф, який ще у його часи зберігався в усній формі, і скомпонував його у свій твір. Аналогію становлять низка інших прикладів з Дубровника – давні барельєфи зі зображенням міфологічних сцен зміїоборства, культ захисника міста, деякі інші рудименти, що походять з міфологічних уявлень слов'ян, які створили тут своє місце язичницького культу. Останній поступово асимілювався, зазнав християнізації, романізації. У видимому культурному профілі міста рудименти язичницького походження приховуються під нашаруваннями християнства. Церква, що в Дубровнику мала свою общину вже у V столітті, цілеспрямовано надбудовувала християнські сакральні споруди саме на місцях язичницького культу. З часом язичництво втрачалося, забувалося і певні пам'ятки поступово сприймали як початково християнські. Показово, що припущення про можливу еволюцію культу божества Волоса в культ святого Влахо як захисника Дубровника, яке висловив у кінці XIX століття хорватський дослідник давньої слов'янської міфології Н. Нодило, не знайшло підтримки і розвитку в хорватській науці, що майже ціле століття залишалося байдужою до можливостей реконструкції давньої слов'янської міфології у національній культурі, зокрема в Дубровнику [11].

Актуалізована хорватською україністикою проблема етногенезу та реконструкції міфології на прикладі Дубровника не могла бути не поміченою в хорватській науці, яка особливо з початку нинішнього століття дала низку

досліджень у тлумаченні топонімів як культових відображень. Зроблені хорватськими авторами реконструкції ґрунтувалися на відомих методах В. Іванова і В. Топорова [7; 8; 9; 10]. Увага і до українського матеріалу як можливої джерельної бази, аналогій у реконструкції міфу, як контактної зони, інформація для порівнянь поступово розвивається в хорватській науці, що вимагає динаміки.

Досвід української науки становить значний інтерес, у чому особливе значення мають дослідження К. Тищенка. Угода про співробітництво між Київським та Загребським університетами надає можливості для більш динамічного обміну досвідом, що, зокрема, реалізовано і в перебуванні вченого в Загребі на запрошення Загребського університету. Виступи з лекціями перед хорватською науковою аудиторією, студентами представили зовсім нові, іноді несподівані уявлення. Значення подібних контактів виявляється не лише в ознайомленні з науковим потенціалом українського мовознавства, але й у можливостях застосування нових, оригінальних принципів і результатів досліджень, що представив професор К. Тищенко, до хорватської ономастики.

Метод етнотопонімічного контекстування, який розробив київський учений, був залучений хорватською україністикою до подальших висвітлень окремих аспектів реконструкції хорватської топонімії, що є актуальним у хорватській науці [13]. Зокрема, ґрунтуючись на працях К. Тищенка [2; 3; 4; 5; 6], показано наявність іранізмів в українській топонімії, що опосередковано адресується хорватському середовищу, де "іранський" чинник потребує подальших досліджень порівняно з українськими паралелями.

Деякі спостереження професора К. Тищенка щодо контекстуального методу для вивчення серійних топонімічних ландшафтів висвітлено в хорватських публікаціях, інтерв'ю. Проте науково-пізнавальний зміст, перш за все методологія досліджень і конкретні результати, потребують подальшого всебічного висвітлення. Завданням україністики в Хорватії є необхідність глибшого і детального ознайомлення з контекстуальним методом топонімічних досліджень і застосування його до хорватського матеріалу. Останній становить фонд, досить багатий, зокрема, на інформацію, що вказує на культове значення окремих топонімів, і що, крім інших, засвідчено на прикладі згаданої топонімічної пари Дубровник-Рагуза.

Одним із важливих завдань подальших досліджень є динамізація українсько-хорватських наукових зв'язків, яка б сприяла залученню методики вченого до реконструкції топонімічної інформації, своєрідної археології назв. Необхідно узагальнити принципи, засоби й окреслити програму проведення міждисциплінарних вивчень. Нема сумніву, що творчий внесок професора К. Тищенка у застосуванні контекстуального методу для вивчення серійних топонімічних ландшафтів може мати ефект, пізнавальне значення в хорватському контексті.

Зазначене вказує на необхідність розробки програми міжнародного співробітництва між відповідними установами України і Хорватії у вивченні проблем, актуальних у сучасній науці. Це вимагає залучення українського

матеріалу і, зокрема, методики вченого у подальші порівняльні дослідження проблем етногенезу, де, крім інших, значне джерелознавче підґрунтя становить українська і хорватська топонімія.

Стаття: надійшла до редакції 15.01.2013

доопрацьована 22.05.2013

прийнята до друку 19.06.2012

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Пащенко Е. Н.* Дубровник в сравнительном изучении славянской мифологии / Е. Н. Пащенко // Балканские чтения II. Симпозиум по структуре текста : тезисы и материалы. – М. : Институт славяноведения и балканистики АН СССР, 1990.
2. *Тищенко К. М.* Генетична апробація словникових контактів і топонімії України / К. М. Тищенко. – К., 2012.
3. *Тищенко К. М.* Етномовна історія прадавньої України / К. М. Тищенко. – К., 2008.
4. *Тищенко К. М.* Іншомовні топоніми України : етимологічний словник-посібник / К. М. Тищенко. – Тернопіль, 2010.
5. *Тищенко К. М.* Мовні контакти : свідки формування українців / К. М. Тищенко. – К., 2006.
6. *Тищенко К. М.* Перська сатрапія над Дніпром : топонімічні контексти / К. М. Тищенко. – К., 2012.
7. *Belaj V.* Hod kroz godinu. 2. dopunjeno izdanje / V. Belaj. – Zagreb, 2007.
8. *Katičić R.* Božanski boj : Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine / R. Katičić. – Zagreb, 2008.
9. *Katičić R.* Gazdarica na vratima : Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine / R. Katičić. – Zagreb, 2010.
10. *Katičić R.* Zeleni lug : Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine / R. Katičić. – Zagreb, 2011.
11. *Nodilo N.* Stara vjera Srba i Hrvata / N. Nodilo. – Zagreb 1878.
12. *Paščenko E.* Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine / E. Paščenko. – Zagreb, 1999.
13. *Paščenko E.* Od Kijeva do Poljica. Tragom prastarih migracija / E. Paščenko. – Zagreb, 2010.
14. *Primorac D.* Tri četvrtine Hrvata su “stari Europljani”. Geni nedvojbeno pokazuju da je svaki treći Hrvat stigao s područja Ukrajine te je, možebitno, slavenskog podrijetla (25.09.2011) / D. Primorac. – Access mode: <http://www.vecernji.hr/vijesti/dragan-primorac-tri-cetvrtine-hrvata-su-stari-europljani-clanak-330028>
15. *Šimunović P.* Istočnojadranska toponimija / P. Šimunović. – Zagreb, 1986.
16. *Šimunović P.* Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora / P. Šimunović. – Zagreb, 2005.

A MYTHOLOGEM ON THE MAP OF CROATIA: DUBROVNIK**Eugen Pashchenko**

*University of Zagreb,
Department of Ukrainian language and literature,
Str. Marshal Tito, 14, Zagreb, Croatia, 10002,
phone.: (+385 1) 4564 111, e-mail: unizginfo@unizg.hr*

The problem of Croatian ethnogenesis is one of the most important in science. Contacts with the Ukraine are one of the channels of historical migrations. Information from Ukraine expands the knowledge base important for the reconstruction of the ethnogenesis and mythology of the Croats in the context of relations with Ukraine. Contemporary Ukrainian Studies in Croatia seeks to provide methods to study the ethnogenesis, the mythology in Ukraine, to apply them to the Croatian material. The attempt to reconstruct toponym Dubrovnik culture, and to reveal its traces in the Slavic mythology could serve as an example. The study methods of toponymy, developed by Professor K. Tyshchenko are of considerable interest in the study of onomastics in Croatia. The aim of the research is to present the study results of the Ukrainian scientist and include them into the study of ancient ties between Ukraine and Croatia.

Key words: ethnogenesis, toponym.

МИФОЛОГЕМА НА КАРТЕ ХОРВАТИИ: ДУБРОВНИК**Евгений Пащенко**

*Загребский университет,
кафедра украинского языка и литературы,
ул. маршала Тито, 14, Загреб, Хорватия, 10002,
тел.: (+385 1) 4564 111, e-mail: unizginfo@unizg.hr*

Проблема этногенеза хорватов – одна из актуальных в науке. Контакты с Украиной – один из каналов исторических миграций. Информация из Украины расширяет базу знаний, важных для реконструкции этногенеза и мифологии хорватов в контексте связей с Украиной. Современная хорватская украинистика стремится представить методы изучения этногенеза, мифологии в Украине, применить их к хорватскому материалу. Одним из примеров является попытка реконструкции топонима, культуры Дубровника, выявить в ней следы мифологии славян. Методы исследования топонимии, разработанные профессором К. Тищенко, представляют значительный интерес в исследовании ономастики в Хорватии. Задание науки – показать результаты исследований украинского ученого и включить их в изучение древних связей между Украиной и Хорватией.

Ключевые слова: этногенезис, топоним.